

صنایع روستایی

(رشته مهندسی مدیریت و آبادانی روستاها)

www.ketab.ir

دکتر شعبانعلی فمی مهندس مهناز محمدزاده نصرآبادی

سرشناسه	شعبانعلی فمی، حسین ۱۳۴۷-
عنوان و دید آور	صنایع روستایی (رشته مهندسی مدیریت و آبادانی روستاها) / مؤلفان: حسین شعبانعلی فمی، مهناز محمدزاده نصرآبادی.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	چهارده، ۲۶۶ ص.
فروست	دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۰. دانشکده علوم کشاورزی: ۷۵۴.
شابک	978-964-387-762-0
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا.
یادداشت	کتابنامه: ص. ۳۵۸ - ۳۶۶.
موضوع	صنایع روستایی - آموزش برنامه ای.
موضوع	صنایع روستایی - راهنمای آموزشی (عالی)
شناسه افزوده	محمدزاده نصرآبادی، مهناز
شناسه افزوده	دانشگاه پیام نور
رده بندی کنگره	۹ص ۷ش/ ۲۳۲۰ HD
رده بندی دیویی	۳۳۸/۹
شماره کتابشناسی ملی	۲۲۶۰۷۲۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

صنایع روستایی

مؤلفان: دکتر حسین شعبانعلی فمی - مهندس مهناز محمدزاده نصرآبادی

ویراستار علمی: حبیب الله نصری

تهیه و تولید: مدیریت تولید مواد و تجهیزات آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۴۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول خرداد ۱۳۹۰

شابک: ۰۰ - ۷۶۲ - ۳۸۷ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 387-762-0

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق نشر اعم از چاپی، الکترونیکی، تصویری، صوتی و اینترنتی برای دانشگاه پیام نور محفوظ است)

قیمت: ۳۴۰۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک‌درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی ثمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صوری جدید چاپ می‌شود. متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و کمک‌درسی (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و یا در وبگاه دانشگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

فهرست مطالب

مقدمه مؤلفان.....	سیزده
فصل اول: توسعه روستایی.....	۱
اهداف.....	۱
مقدمه.....	۱
مفهوم توسعه.....	۲
شاخص‌های توسعه.....	۳
توسعه روستایی.....	۴
اهداف توسعه روستایی.....	۷
رویکردها و راهبردهای توسعه روستایی.....	۸
الف) رویکردهای فیزیکی - کالبدی.....	۸
ب) رویکردهای اقتصادی.....	۹
ج) رویکردهای اجتماعی - فرهنگی.....	۱۱
د) رویکردهای فضایی، منطقه‌ای و ناحیه‌ای.....	۱۱
پرسش‌های فصل اول.....	۱۵
فصل دوم: زمینه‌های نظری صنعتی‌شدن روستا.....	۱۷
اهداف.....	۱۷
مقدمه.....	۱۷
انقلاب صنعتی.....	۱۸
عوامل و عناصر انقلاب صنعتی.....	۱۹
عناصر اصلی انقلاب صنعتی.....	۲۰
صنعتی‌شدن.....	۲۲
ویژگی‌های فرایند صنعتی‌شدن.....	۲۳

۲۳	 برخی از پیامدهای صنعتی شدن
۲۴	 صنعتی شدن و ارتباط آن با روستا و بخش کشاورزی
۲۶	 صنعتی شدن و توسعه کشاورزی
۲۸	 راهبردهای صنعتی شدن در کشورهای جهان سوم
۳۰	 سه رویکرد صنعتی شدن در روند صنعتی شدن جهان سوم
۳۳	 الگوهای نظری صنعتی شدن
۳۴	 دو سیاست صنعتی شدن از دیدگاه فضایی
۳۸	 پرسش های فصل دوم
۳۹	 فصل سوم: توسعه فعالیت های غیرزراعی
۳۹	 اهداف
۳۹	 مقدمه
۴۰	 سهم فعالیت های غیرزراعی از اقتصاد روستایی
۴۱	 پیوند بین فعالیت های زراعی و غیرزراعی
۴۲	 مؤلفه های مؤثر بر توسعه فعالیت های زراعی
۴۲	 مداخله نهادی در توسعه فعالیت های غیرزراعی
۴۳	 مداخله فناوری در فعالیت های غیرزراعی
۴۵	 پرسش های فصل سوم
۴۷	 فصل چهارم توسعه صنایع روستایی
۴۷	 اهداف
۴۸	 مقدمه
۴۸	 تعریف صنایع روستایی
۴۹	 جایگاه صنایع روستایی در توسعه اقتصادی و اجتماعی
۵۲	 ضرورت استقرار صنعت در روستاها
۵۴	 مزایای استقرار صنعت در روستا
۵۶	 تأثیرات ملی استقرار صنعت در روستا
۵۶	 نقش صنایع روستایی در حفاظت محیط زیست
۵۷	 اعتبارات، سرمایه و توسعه صنایع روستایی
۶۰	 منابع تأمین اعتبار برای صنایع روستایی
۶۰	 مشکلات اعتبارات صنایع روستایی
۶۱	 موانع عمده توسعه صنایع روستایی
۶۳	 دفا تر ICT روستایی و توسعه صنایع روستایی
۶۴	 زمینه های کاربرد فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی
۶۵	 اهمیت و نقش ICT در روستاها
۶۶	 پیش نیازهای توسعه ICT روستایی
۶۷	 نقش مراکز ICT روستایی در توسعه صنایع دستی
۶۸	 پرسش های فصل چهارم

فصل پنجم: طبقه‌بندی صنایع روستایی..... ۶۹

اهداف ۶۹

مقدمه ۷۰

تعریف صنعت ۷۰

انواع طبقه‌بندی صنایع ۷۱

۱. طبقه‌بندی صنایع از لحاظ کیفی ۷۱

۲. طبقه‌بندی صنایع از لحاظ کمی ۷۱

۳. طبقه‌بندی صنایع به لحاظ مقیاس ۷۱

۴. طبقه‌بندی صنایع از نظر بخش حمایت‌کننده ۷۲

۵. طبقه‌بندی صنایع براساس مواد خام اولیه ۷۲

۶. طبقه‌بندی صنایع به لحاظ ماهیت فرایند ۷۲

طبقه‌بندی صنایع از دیدگاه زیست محیطی ۷۳

انواع طبقه‌بندی صنایع روستایی ۷۵

الف) طبقه‌بندی براساس نوع محصول تولیدی ۷۶

ب) طبقه‌بندی براساس نظام سازمان‌دهی ۷۶

ج) طبقه‌بندی براساس معیارهای ترکیبی ۷۷

ویژگی‌های صنایع دستی و خانگی ۷۸

خصیصه‌های صنایع دستی ایران ۷۸

طبقه‌بندی صنایع دستی ایران ۷۹

ویژگی صنایع صنفی و کارگاهی ۸۱

ویژگی صنایع کارخانه‌ای کوچک ۸۱

اهمیت و ویژگی‌های صنایع کوچک ۸۲

وضعیت کنونی صنایع کوچک روستایی در ایران ۸۵

پرسش‌های فصل پنجم ۸۷

فصل ششم: ناحیه صنعتی روستایی ۸۹

اهداف ۸۹

مقدمه ۸۹

پایه‌های قانونی ایجاد نواحی صنعتی ۹۰

تعریف ناحیه صنعتی روستایی ۹۰

اهداف شکل‌گیری نواحی صنعتی ۹۲

قانون حمایت از ایجاد نواحی صنعتی روستایی ۹۲

سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران ۹۳

مزایا و امتیازات طرح ایجاد شهرک‌ها و نواحی صنعتی ۹۵

پرسش‌های فصل ششم ۹۶

فصل هفتم: توسعه صنایع دستی ۹۷

اهداف ۹۷

۹۷	 مقدمه
۹۸	 تأثیرات صنایع دستی بر توسعه اقتصادی- اجتماعی
۹۹	 ویژگی‌های هنری، فرهنگی صنایع دستی
۱۰۱	 نقش صنایع دستی در اشتغال‌زایی
۱۰۳	 نقش صنایع دستی در تولید ملی و درآمد سرانه
۱۰۵	 نقش صنایع دستی در توسعه صادرات
۱۰۶	 صادرات صنایع دستی
۱۰۶	 نقش صنایع دستی در توسعه صنعت گردشگری
۱۰۷	 مشارکت زنان در صنایع دستی
۱۰۹	 نقش صنایع دستی در توسعه درون‌زا
۱۱۰	 کاربرد فناوری اطلاعات در توسعه صنایع دستی
۱۱۳	 تنگناها و راه‌کارهای توسعه صنایع دستی
۱۱۷	 پرسش‌های فصل هفتم
۱۱۹	 فصل هشتم: طبقه‌بندی صنایع دستی
۱۱۹	 اهداف
۱۲۰	 مقدمه
۱۲۰	 بافته‌های داری
۱۲۰	 پیشینه تاریخی قالی
۱۲۲	 تعریف قالی
۱۲۳	 مصالح و وسایل مورد نیاز در قالی‌بافی
۱۲۳	 طرح قالی
۱۲۴	 گلیم
۱۲۵	 انواع گلیم
۱۲۶	 نگهداری گلیم
۱۲۶	 دست‌بافت‌های دستگاهی
۱۲۶	 تعریف دست‌باف و انواع آن
۱۲۷	 تاریخچه نساجی ایران
۱۳۰	 دستگاه‌های بافندگی پارچه
۱۳۰	 انواع الیاف مورد استفاده در نساجی سنتی
۱۳۰	 رودوزی‌های سنتی
۱۳۱	 حصیربافی
۱۳۲	 پیشینه حصیربافی
۱۳۲	 انواع مواد اولیه مصرفی حصیر
۱۳۴	 نمذ مالی
۱۳۴	 تاریخچه نمذ
۱۳۵	 سراجی سنتی و آثار چرمی
۱۳۵	 مصنوعات چرمی
۱۳۷	 ساخته‌های چرمی و انواع کاربرد چرم در صنایع دیگر

۱۳۸	انواع چاپ‌های سنتی
۱۳۹	سفال‌گری و سرامیک‌سازی
۱۳۹	پیشینه سفالگری
۱۴۱	کاشی و کاشی‌کاری و انواع آن
۱۴۲	هنرهای مرتبط با چوب
۱۴۲	انواع هنرهای چوبی
۱۴۹	هنرهای مرتبط با سنگ
۱۵۱	هنرهای فلزی
۱۵۷	نگارگری
۱۵۹	شیشه‌گری
۱۵۹	پیشینه شیشه‌گری در ایران
۱۶۱	رنگرزی و رنگ‌سازی سنتی
۱۶۱	تاریخچه رنگرزی در ایران
۱۶۲	مزایای رنگ‌های گیاهی
۱۶۲	رنگ‌سازی سنتی
۱۶۳	پرسش‌های فصل هشتم
۱۶۵	فصل نهم: صنایع تبدیلی - تکمیلی و بسته‌بندی کشاورزی
۱۶۵	اهداف
۱۶۶	مقدمه
۱۶۶	ضایعات محصولات کشاورزی
۱۶۷	میزان ضایعات
۱۶۷	تحلیل اقتصادی ضایعات محصولات کشاورزی
۱۶۸	عوامل تشدیدکننده ضایعات
۱۷۰	صنایع تبدیلی
۱۷۱	تعریف صنایع تبدیلی و تکمیلی
۱۷۲	ویژگی‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی
۱۷۲	سطوح صنایع تبدیلی و تکمیلی
۱۷۳	مزایای صنایع تبدیلی و تکمیلی
۱۷۴	طبقه‌بندی صنایع تبدیلی و تکمیلی
۱۷۴	ضرورت ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی در بخش کشاورزی
۱۷۶	مشکلات صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی
۱۷۸	راه‌کارهای توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی
۱۸۰	بسته‌بندی
۱۸۰	تاریخچه بسته‌بندی
۱۸۱	اهمیت بسته‌بندی
۱۸۱	تعاریف بسته‌بندی
۱۸۲	شاخص و مشخصات بسته‌بندی
۱۸۲	کارکردهای بسته‌بندی

۱۸۳	حمایت از بسته‌بندی صادراتی محصولات کشاورزی
۱۸۳	پرسش‌های فصل نهم
۱۸۵	فصل دهم: صنایع فراوری محصولات زراعی
۱۸۵	اهداف
۱۸۵	مقدمه
۱۸۶	صنایع محصولات زراعی
۱۸۶	صنعت شیرینی و بیسکویت
۱۸۷	صنعت ماکارونی
۱۸۷	مشکلات صنایع ماکارونی و راه‌کارهای آن
۱۸۸	صنعت آرد
۱۸۹	وضعیت تکنولوژی صنعت آرد
۱۸۹	مشکلات صنعت آرد و راه‌کارهای آن
۱۹۱	صنایع برنج کوبی
۱۹۱	وضعیت موجود صنایع تبدیلی و تکمیلی برنج
۱۹۱	انواع فراورده‌های برنج در داخل و خارج از کشور
۱۹۲	چالش‌های و راه‌کارهای فراوری صنایع تبدیلی و تکمیلی برنج
۱۹۳	فراورده‌های سیب‌زمینی و ذرت
۱۹۳	صنعت روغن‌کشی از دانه‌های خام
۱۹۴	تاریخچه صنعت روغن‌کشی
۱۹۴	سرانه تولید و مصرف روغن و دانه‌های روغنی در جهان و ایران
۱۹۵	مشکلات صنعت روغن‌کشی کشور و راه‌کارهای آن
۱۹۵	صنعت رب گوجه‌فرنگی
۱۹۶	سرانه تولید و مصرف گوجه‌فرنگی
۱۹۷	محصولات گوجه‌فرنگی فراوری‌شده در جهان و ایران
۱۹۸	فراوری زعفران
۱۹۹	فراوری گیاهان دارویی
۲۰۰	پرسش‌های فصل دهم
۲۰۱	فصل یازدهم: صنایع فراوری محصولات باغی
۲۰۱	اهداف
۲۰۱	مقدمه
۲۰۲	صنایع محصولات باغی
۲۰۲	ضایعات محصولات باغی
۲۰۳	فراوری خشکبار
۲۰۳	بسته‌بندی خشکبار
۲۰۴	صنایع تبدیلی خرما
۲۰۵	مشکلات صنایع تبدیلی خرما
۲۰۶	مشکلات صادرات خرما

۲۰۷		راه کارهای بهبود و توسعه صنایع تبدیلی خرما
۲۰۸		صنایع تبدیلی پسته
۲۰۸		تولید و صادرات پسته
۲۰۹		مشکلات پسته ایران و راه کارهای مقابله با آن
۲۱۰		فراوری عرقیات و اسانس
۲۱۱		صنایع تبدیلی میوه و سبزی در ایران
۲۱۲		اهداف اصلی فراوری میوه و سبزی
۲۱۳		راه کارهای کاهش ضایعات میوه و سبزی
۲۱۳		صنعت آب میوه
۲۱۴		فراورده های آب میوه
۲۱۴		بسته بندی آب میوه
۲۱۵		فراوری زیتون
۲۱۶		صنعت چای
۲۱۷		مشکلات صنایع چای ایران
۲۱۷		صنایع فراوری قلاج
۲۱۸		پرسش های فصل یازدهم
۲۲۱		فصل دوازدهم: صنایع فراوری محصولات دامی
۲۲۱		اهداف
۲۲۲		مقدمه
۲۲۲		صنایع محصولات دامی
۲۲۴		وضعیت صنعت دام و طیور کشور
۲۲۴		فراورده های لبنی
۲۲۴		منابع تولید شیر
۲۲۵		تولید و مصرف سرانه شیر در جهان و ایران
۲۲۵		خانه های شیر
۲۲۷		وظایف و خدمات خانه شیر
۲۲۸		مراکز جمع آوری شیر
۲۳۰		شرایط لازم برای ایجاد یک مرکز جمع آوری شیر
۲۳۱		اثرات عمده مراکز جمع آوری شیر
۲۳۲		اهداف اصلی توسعه مراکز جمع آوری شیر
۲۳۲		سیاست های حمایتی تولید محصولات دامی در کشور
۲۳۲		مشکلات صنایع شیر ایران
۲۳۵		تولید و مصرف سرانه گوشت در جهان و ایران
۲۳۶		صنایع کشتارگاه دام و طیور
۲۳۶		کشتارگاه های صنعتی دام
۲۳۷		اهداف احداث کشتارگاه های صنعتی دام
۲۳۷		طبقه بندی کشتارگاه ها
۲۳۸		مزایای کشتارگاه های صنعتی به سستی

۲۳۸	 اهمیت فراوری محصولات فرعی
۲۳۹	 فراوری محصولات فرعی دام در ایران
۲۳۹	 کشتارگاه‌های طیور
۲۴۰	 صنعت بسته‌بندی گوشت و مرغ
۲۴۱	 مواد مورد استفاده در بسته‌بندی گوشت
۲۴۱	 انواع بسته‌بندی گوشت و فرآورده‌های آن
۲۴۲	 بسته‌بندی مرغ
۲۴۲	 فرآورده‌های گوشتی
۲۴۳	 مشکلات صنعت فرآورده‌های گوشتی
۲۴۴	 پرسش‌های فصل دوازدهم

۲۴۷	 فصل سیزدهم: صنایع فراوری محصولات شیلاتی
۲۴۷	 اهداف
۲۴۷	 مقدمه
۲۴۸	 سرانه مصرف و تولید ماهی
۲۴۹	 فراوری ماهی
۲۵۰	 موانع توسعه شیلات
۲۵۱	 راه‌کارهای توسعه شیلات
۲۵۳	 صنایع کنسرو
۲۵۳	 پرسش‌های فصل سیزدهم

۲۵۵	 واژگان
۲۵۸	 منابع و مأخذ

مقدمه مؤلفان

از گذشته‌های دور روستاها یکی از مکان‌های سکونت بخش قابل توجهی از جمعیت بوده و در اقتصاد و توسعه یافتگی کشورها نقش مهمی را ایفا نمی‌کند. در برخی مناطق کشورهای در حال توسعه، بیش از ۸۰ درصد جمعیت در روستاها ساکن هستند و از طریق منابع موجود در این مکان‌ها امرار معاش می‌کنند. صنعتی شدن و شهرنشینی که بعد از انقلاب صنعتی شدت یافت بر روستاها تاثیر ژرفی گذاشت. یکی از پیامدهای این دو پدیده، مهاجرت بخش قابل توجهی از جمعیت روستایی به شهرها برای یافتن کار و درآمد بود. علی‌رغم گسترش روزافزون این پدیده، روستاییان به دلیل نبود راهبردهای کارآمد توسعه روستایی در بسیاری از مناطق جهان با فقر دست و پنجه نرم می‌کنند.

امروزه اقتصاد روستایی توان پاسخگویی به تمام نیازهای روستاییان را ندارد و به یک تحول اساسی درونی نیاز دارد. ظرفیت‌های بخش کشاورزی محدود است و پتانسیل گسترش آن در حدی نیست که به توسعه سایر زیربخش‌های اقتصاد نیاز نباشد. بنابراین به دلیل محدودیت‌های توسعه کشاورزی از یک‌سو و الزامات توسعه بخش‌های صنعت و خدمات از سوی دیگر توجه کارشناسان را به توسعه فعالیت‌های غیرزراعی معطوف کرده است. توسعه فعالیت‌های غیرزراعی علاوه بر اینکه به تنهایی قادر است برای بخش جمعیت بیکار یا کم‌کار روستایی اشتغال ایجاد کند، مکمل فعالیت‌های کشاورزی بوده و کارایی و بهره‌وری این بخش را افزایش می‌دهد. در واقع پیوند بخش‌های کشاورزی و صنعت در روستا اثر هم‌افزایی دارد. بخش صنعت می‌تواند تولیدکننده بسیاری از محصولات، کالاهای و نهاده‌های مصرفی روستاییان به قیمت

مناسب و ارزان باشد. از طرفی مواد و محصولات خام کشاورزی با ورود به چرخه فرآوری صنعتی از خطر ضایعات و افت کیفیت رها شده و بر ارزش آنها در این فرایند افزوده می‌شود. صنایع روستایی با فرآوری اولیه محصولات کشاورزی از ضایعات آنها جلوگیری کرده و از این طریق درآمد بیشتری را نصیب کشاورزان می‌کند. امروزه در بسیاری از کشورها استقرار صنایع کوچک مقیاس در اطراف شهرهای بزرگ ممنوع است و باید این امر در محدوده‌های روستایی صورت پذیرد. البته کوچک - مقیاس بودن دلیل ناکارآمدی و پایین بودن سطح فناوری آنها نیست. بسیاری از این صنایع با فناوری‌های پیشرفته ولی در مقیاس کوچک فعالیت می‌کنند. با توجه به ضرورت توجه به اهمیت توسعه صنایع روستایی در اقتصاد ملی در این مجموعه نگاهی اجمالی به این موضوع می‌شود. مجموعه حاضر به گونه‌ای تنظیم شده که برای دانشجویان رشته‌های کشاورزی و کارشناسان علاقه‌مند و فعال، مفید و در آنها یک بینش مناسبی نسبت به جایگاه صنایع روستایی ایجاد کند. تلاش بر آن بوده که گزینش مطالب و تحلیل‌های ارائه شده ساده و قابل درک برای دانشجویان دانشگاه پیام‌نور باشد. در این کتاب علاوه بر توجه به کلیات و مفاهیم پایه صنایع روستایی، زمینه‌های نظری و طبقه‌بندی این صنایع به برخی زمینه‌های تخصصی نیز اشاره شده و مصادیق بارز آنها در بخش‌های تبدیلی - تکمیلی و دستی مورد توجه قرار گیرد.

این مجموعه با حمایت ریاست محترم دانشکده کشاورزی دانشگاه پیام‌نور جناب آقای دکتر شوکت فدایی و کارشناس محترم آن دانشکده جناب آقای مهندس امیر سرداری تهیه و تنظیم شده که از ایشان سپاسگزاری می‌شود. مؤلفان لازم می‌دانند از خانواده‌های محترم خود که صبورانه سختی‌های تهیه این اثر را تحمل کردند تشکر و قدردانی نمایند.

حسین شعبانعلی فمی

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

مهناز محمدزاده نصرآبادی

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور مرکز مشکین‌شهر

فروردین ۱۳۸۹